

μογής. Εμείς πρέπει νά δουλέβουμε γιά νά αληθεύουμε τίς ιδέες. Καί νά δουλέβουμε πραχτικά, δραστικά, παραδειγματικά. Καί η πολλή συζήτηση βλάφτει.

Είπα παραπάνω πώς παραξενέφτηκα νά βρεθώ σύμφωνος μέ τόν κ. Σκληρό. Μά πώς νά μήν τό παραδεχτώ αφού τώρα γράφει ότι «εἶνε φυσιολογικῶς» ἀδύνατο νά ἀλλάξουμε τό αἷμα μας καί μόνον ὁ τάφος θά μᾶς διορθώσῃ ; Εἶναι ἀλήθεια πώς φαίνεται νά νομίζει ὅτι μέ τήν αναθροφή πολλά θά καταφέρουμε γιά νά διορθώσουμε τή φυλή μας. Συμφωνῶ καί σέ αὐτό, καί τό βλέπω πώς γιά τό σχολιό πρέπει νά δουλέψουμε μέ ζήλο φανατικό. Μά λέγω κιόλας—πολλά, μί ὀχι ὅλα. Ἵσως ὀχι καί τά πιό σπουδαία ἀπό ὅλα. Εδῶ θαρρῶ ἔχουμε ἀκόμα διαφορά μέ τόν κ. Σκληρό.

Καί θά μοῦ επιτρέψετε νά παρατηρήσω τοῦ κ. Σκληροῦ ὅτι αφού ἔχει τόσο σωστές ιδέες γιά τήν ἐλληνική φυλή καί τήν ἀναμόρφωσή της, ἔπρεπε νά μή γράφει πιά τήν καθαρεύουσα μιά τή δημοτική. Ἀπό ποῦ θά ἀρχίσει η πράξη ἀν ὀχι ἀπό μᾶς ποῦ βλέπουμε τήν ἀλήθεια ;...

ΑΘΗΝΑ, 22-12-13

ΠΕΤΡΟΣ ΒΑΣΣΟΣ

ΣΚΕΠΤΙΚΙΣΜΟΣ, ΑΙΣΘΗΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΘΕΟΛΟΓΟΙ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΣΤΟΝ κ. ΣΚΛΗΡΟ

Ὁ κ. Σκληρός, στό γράμμα του ποῦ ἐπικρίνει μέ περίσσια λεκτικῇ αὐστηρότητα τό πρόγραμμα καί τήν ἀποκλειστικά αἰσθητικῇ πορεία τοῦ περιοδικοῦ μας, (1) ἐκφράζει τήν ἐλπίδα πώς ἡ σκληρῇ εἰλικρίνεία του δέν θά παρεξηγηθεῖ, γιατί, ὅπως λέγει, «ὅταν πρόκειται γιά τό καλό τῆς φυλῆς» μας καί ἐν γένει γιά γενικά ζητήματα, πρέπει νά εἶναι κανεῖς ἀπόλυτα εἰλικρινής.» Ἀφού σ' αὐτῇ τουλάχιστον τῇ σκέψει του μᾶς εἶναι βολετό νά συνεννοηθοῦμε, ἐπωφελιούμαστε γιά νά ὀρίσουμε ἕνα ἐλαφρό σημεῖο ἐπαφῆς μαζί του. Θά ἦναι ἴσως τό μόνο. Ἀλλά πάντα ἀρκετό θά μείνει γιά νά ἀποκλείσει, ἀπό τή συζήτηση ποῦ θά ἀκολουθήσει, κάθε χαρακτηρισμό προσωπικῆς ἐπίθεσης, καί ἐπομένως καί κάθε παρεξήγηση. Τά «Γράμματα» χαρακτηρικᾶ ἐδέχτηκαν τόν χείμαρρο τῶν ἐπιθέτων ποῦ τοὺς ἐφιλοδορήθηκε. Ἔχουν τώρα νά κάμουν μερικῆς παρατηρήσεις, ποῦ ἴσως συμπέσει νά εἶναι πικρές, πολὺ πικρές, γιά τίς ιδέες τοῦ κ. Σκληροῦ καί γιά τό ὕφος μέ τό ὁποῖο διατυπώνονται. Ἀπομένει εἰς αὐτόν μέ εὐψυχία νά συμπεράνει, ὅτι ἡ εἰλικρίνεια ἐπιβάλλει σ' ὅλους ὁμοιόμορφες ὑποχρεώσεις.

Τό μόνο γενικό χαρακτηριστικό τῆς ἐπίκρισης τοῦ κ. Σκληροῦ εἶναι ἡ ἀσάφεια, ἡ μᾶλλον ἡ ἀσυναρτησία, ἡ μάλιστα ἕνας ἀδιάκοπος συνδυασμός καί τῶν δύο. Ἀσάφεια καί ἀσυναρτησία στήν διαλεκτική, ἀντιφατική χρῆση ὄρων μέ ἀκαθόριστῃ ἔννοια, δογματικό - θεολογικῆς βεβαιώσεως ἀναπόδεικτες, κατάχρηση ἐπιθέτων εἰς ἀντικατάσταση ἐπιχειρημάτων. Ὅλο τό ὄπλοστάσιο τῆς κοινωνιολογικῆς θεολογίας. Βέβαια αὐτά τά ἐλαττώματα δέν θά ἔθιγαν τή

(1) «Γράμματα» φυλλάδιο 17-20, σελ. 289-291.

βάση της συζήτησης. Είναι ανάγκη όμως να λεχθούν, να αποδειχθούν, γιατί στην συνεφιασμένη ατμόσφαιρα που δημιουργεί το κείμενο της επίκρισης, κάθε συνεννόηση είναι ανέφικτη. Σκέφθηκα να παρακαλέσω τον κ. Σκληρό, να διαγράψει από το άρθρο του όλα τα κοσμητικά επίθετα που δωρεάν έμοιρασε, όπου ή επιθυμία του το καλούσε, π.χ. τὰ ἀ γ ο ν ο ς καὶ π α γ ε ρ ὁ ς σκεπτικισμός» εἰς ἀντίθεση μὲ τὸ «θ ε ρ μ ὶ ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς» τὰ διάφορα : «νε κ ρ ῆ καὶ κ ο ύ φ ι α ψυχὴ» «ἀσιατικά στίγματα» «ἡ δ ο ν ι κ ῶ τ α τ α ἀνατολίτικα νιρβάνα» κ.λ.π. Σκέφθηκα νὰ τὸν παρακαλέσω ἀκόμα νὰ διαγράψει καὶ ὅλες τὶς ἀναπόδεικτες βεβαιώσεις. Μὰ στὸ τέλος τρώμαξα, γιατί χωρίς δυσκολία ἀναγνώρισα ὅτι τόσες διαγραφές θ' ἀφίναν μονάχα τὴν . . . ὑπογραφή γραμμένη.

Ἐάν τὰ «Γράμματα» ἐχρησιμοποιοῦσαν ἐναντίον τῶν ἰδεῶν τοῦ κ. Σκληροῦ σύστημα διαλεκτικῆς ὅμοιο μὲ τὸ ἰδικόν του, χωρίς ἀμφιβολία καὶ ἡ ἀπάντησή τους θὰ ἦταν εὐκόλη καὶ ὁ θρίαμβός τους ἀσφαλής. Θὰ ἔγραφαν, γὰρ παράδειγμα :

«Λυπηθήκαμε, ἀγαπητὲ φίλε, διότι καὶ σεῖς δὲν ξεφύγατε, ὅπως τόσες ἄλλες ἀπλοῦκὲς ψυχές, τὴν λύμη τοῦ σοσιαλισμοῦ, καὶ κυλέστε στὶς λίσπες του, καὶ στὰ ἄγωνα ὄνειρα ποὺ κάνει. Ἀγκαλιάσατε καὶ σεῖς τὴν κούφια αὐτὴ θρησκεία τὴν παγερὴ καὶ ἀποκρουστικὴ, ποὺ καταστρέφει κάθε κοινω- νικὴ ὑπόσταση, καὶ αὐτὴν ἀκόμα τὴν ιδέα τῆς φυλῆς, ἀντὶ νὰ προτιμήσετε τὴν ἐθνοϋσιαστικὴ ὁρμὴ τῆς γύρω σας ζωῆς, τὴν πατριωτικὴ δράση ποὺ μεταρσιώνει, τὴν θυσία τοῦ ἀτόμου σας καὶ τοῦ σαρκίου σας στὰ μεγάλα ἰδανικά τῆς Τέχνης, ποὺ ἀνάδειξαν εἰς τὸ παρελθόν τὴν φυλὴν μας, καὶ θὰ τὴν κάμουν νὰ μεγαλοργήσει εἰς τὸ μέλλον. Ρίξτε ἓνα βλέμμα στὴν Εὐρώ- πη τὴ μεγάλη αὐτὴ ὁδηγήτρια κλπ. Θὰ ἰδῆτε ὅτι χιλιάδες μορφωμένοι ἄν-θρωποι, ἂν καὶ γνωρίζουν τὸν Μαρξισμό καὶ τὰ ἄλλα ἡλίθια εὐτυχιστικά καὶ τελεολογικά συστήματα χώνονται ὥστόσο χωρὶς νὰ πολυσκεφθοῦν (ἰδίως χωρὶς νὰ πολυσκεφθοῦν) στὸ ὑφαίστιο τῆς καθημερινῆς ζωῆς, γράφουν ποιήματα λογιῆς λογιῆς, δράματα, μυθιστορήματα, φιλοσοφίες καὶ ἐπιστημο- νικὲς μελέτες, σκέπτονται, ζοῦν καὶ ἐνεργοῦν ποιητικά.»

Ἡ παρωδία εἶναι τόσο εὐκόλη ποὺ ἀφίνουμε τὴν συνέχεια νὰ τὴν γράψει ὁποιοσδήποτε ἐθέλοντῆς τῆς λογοτεχνίας...

Εἶναι φανερό ὅτι τέτοιες βεβαιώσεις ποὺ τὶς ὑποβαστάζουν ἐπίθετα, παρόμοιες πεποιθήσεις ποὺ τὶς στηρίζουν δόγματα καὶ φρασεολογικοὶ ἢ ἔστω καὶ ψυχικοὶ ἐνθουσιασμοί, μ' ὄλην τὴν ὑποβλητικὴν ποὺ ἔχουν γιὰ μερικὲς συνειδήσεις, δὲν εἶναι ὅλα ἐπικίνδυνα ἐναντίον σ' ἓνα σύστημα ἰδεολογικό, κ' ὅταν ἀκόμη αὐτὸ τὸ ἰδεολογικὸ σύστημα εἶναι μονάχα αἰσθητικό. Τὰ χτυπήματά των τὰ ἀδύναμα οὔτε τὸν θώρακα ποὺ μιὰ αἰσθητικὴ ψυχὴ φορεῖ ἡμποροῦν νὰ χαράξουν, οὔτε μιὰν καλλαισθητικὴν δράση, ποὺ ἐπὶ τέλους σ' ἐρῖζεται ἡ ἐνθουσιασμοῦ ἐνστικτοῦ ἡμπορὸν νὰ κλονίσουν.

Ἐπειδὴ ὁ κ. Σκληρὸς στὸ σύστημα τῶν ἰδεῶν του δίνει μορφήν ἀληθοφάνειας καὶ βάση ἐπιστημονικότητος, δηλαδὴ ἐπιζητᾷ νὰ παρουσιάσει τὰ συμπεράσματά του ὡς ὑπόχρεωτικά καὶ ἀναμφισβήτητα γιὰ κάθε συνείδηση, θὰ γίνῃ ἀνάγκη νὰ καταγγελεῖ ἡ λογικὴ πλάνη ποὺ τὰ ὑποβαστάζει. Ἔτσι θὰ γκρεμιστοῦν τὰ εἰδωλα ποὺ προτείνει στὴν παγκόσμιαν λατρεῖαν ἀπὸ τὸ θρόνι τοῦ ἀπόλυτου, στὸ ὅποιο τ' ἀναίβατε μὲ ἀπλοῦκὰ σοφίσματα,

καὶ θὰ φανερωθεῖ ὅτι τὰ ἀνέφικτα αὐτὰ ἀξιώματα, προϊόντα ἀτομικῶν ἐφέσεων, ἐξωτερικέουσα ὀρέξεων καὶ τάσεων ὀρισμένης ὁμάδας ἀνθρώπων, ἂν εἶναι ἐλατήρια δράσης γιαντὴν τὴν ὁμάδα, οὔτε τὸν λογισμό ἔχουν τὸ διακαίωμα νὰ ὑποτάξουν, οὔτε κἀν δράσεις πού ἀναχωροῦν ἀπὸ ἐφέσεις, ὀρέξεις καὶ τάσεις διάφορες, νὰ ἐκμηδενίσουν.

Καὶ μολονότι ἡ ἐπίκριση σὲ μιά της παρένθεση φαίνεται ὅτι ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴ θέση πού ὑποστηρίζει τὴν ιδέαν τοῦ ἀπολύτου καὶ τοῦ τέλειου, λέγοντας «ἓνα τέτοιο πρᾶγμα (τὸ τέλειον, τὸ ἀπόλυτα ἀληθινὸ) δὲ μπορεῖ βέβαια νὰ ὑπάρχει» ἐν τούτοις μὲ πολλές ἐπικουρίες ἀπὸ τὴν διαλεκτικὴ ἀσυναρτησίαν χώνει στὸ θέμα καὶ τὶς δύο αὐτὲς ιδέες, μιλώντας γιὰ «τὴν πραγματικὴν πρόοδο καὶ ἐξέλιξη» πού ἐκπροσωποῦν βέβαια οἱ κοινωνιολογικὲς δοξασίες τοῦ συγγραφέα. Γι' αὐτὸ τὸ λόγο, μακρύτερα ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐπίκρισης, πρέπει νὰ ζητηθεῖ τὸ ἐλατήριο τὸ ἰδεολογικὸ πού τὴν ὑπαγόρευσε.

— Ὑπάρχουν, φίλε κ. Σκληρέ, πολλοὶ τρόποι τοῦ νὰ προσέρχεται κανεὶς στὴν Ἐπιστήμην. Πιστεῦστέ με. Παραλείπω τὸν συνειθέστερο, τὸν τρόπο τῶν κοινῶν ἐπιστημῶν, πού συνίσταται εἰς τὸ νὰ δανείζονται χωρὶς ἐνσυνείδητη ἐξέταση μερικὲς ρετσετούλες καὶ μερικὰ συμπεράσματα ἐπίκαιρα, τὸ ὅλον γιὰ ἀνάγκης βιοποριστικὰς ἢ ἀριθισμοῦ. Δύο χαρακτηριστικοὶ καὶ ριζικὰ ἀντίθετοι τρόποι εἶναι καὶ οἱ ἀκόλουθοι :

1ον) Τοῦ πραγματικοῦ ἐπιστήμονα. Αὐτὸς γνωρίζει πῶς ἡ ἐπιστήμη εἶνε σταθερὴ μὴ ὁ νόμος μέθοδος. Ζητῶ λοιπὸν ἀπ' αὐτὴν τὴν ἀμφιβολίαν, τὴ μόνην λογικὴν πραγματικὴν στάσιν τοῦ μυαλοῦ. Γιαντὸν ἡ ἐπιστήμη κάθε στιγμὴ γίνεται, πλάθεται, δημιουργεῖται, καταστρέφεται καὶ ξαναγίνεται. Δὲν καταφεύγει σ' αὐτὴν οὔτε γιὰ νὰ ρουφήσῃ τὸ ὅπιο τοῦ ὀριστικοῦ, τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ τελεσιδίκου, ἀλλὰ οὔτε πρὸ πάντων γιὰ νὰ ζητήσῃ ἐπιστημονικὸ σύστημα ζωῆς. Ἡ ἐπιστήμη δὲν δημιουργεῖ, ἐξήγηται κ. Σκληρέ. Σ' αὐτὰ τὰ πνεύματα τῆς ἀμφιβολίας καὶ τῆς ἄρνησης χροσῶταμε τὴν ἐπιστήμην, μ' ὅτι θετικὸ κλείει. Παραδοξολογία ; Καὶ ὅμως ἔτσι εἶναι.

2ον) Τοῦ θεολόγου ἐπιστήμονα. Αὐτὸς εἶναι Ἀσιάτης, δηλαδὴ ἔχει πραγματικὰ ἀσιατικὰ στίγματα στὴν ψυχὴν πού τοῦ κληρονόμησε τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀσιατικὸ πνεῦμα, τὸ θεολογικόν, τὸ μεταφυσικόν, τὸ πνεῦμα τοῦ ἀπολύτου. Αὐτὸς μῶλις πρὸ ὀλίγου ἐτίναξε ἀπὸ πάνω του, μὲ τὸ στανιόν, κάποιον μεταφυσικὸν σύστημα, πού τοῦ ἐξασφάλιζε τὸν πνευματικὸν ἡσυχασμόν. Ἄλλ' ἐπειδὴ ὁ λαϊκὸς του εἶναι συνειδησιμὸς στὸ ζυγόν, ξεσκονίζει τὸ ράσο πού φοροῦσε καὶ προσέρχεται ταπεινὸς προσκυνητὴς στὴν Ἐπιστήμην, ζητῶντας τὴν Ἀλήθειαν, ὅπως τὴν ἐξήτηξε ἀπὸ τὸν Χριστὸν ἢ τὸν Βούδα. Αὐτὸς εἶναι ἐπίφοβος γιὰ τὸ πνεῦμα του στρεβλώνει ὅλα κατὰ ὁμοίωμα τῶν τρόπων. Αὐτὸς ἔχει γιὰ τὸ πνεῦμα του στρεβλώσει, δυὸ πράγματα ὁλότελα ἀντιεπιστημονικά. Καὶ τὸ credo κ' ἔχει πεποιηθεῖς, δυὸ πράγματα ὁλότελα ἀντιεπιστημονικά. Καὶ τὸ χειρότερον, τὰ πράγματα αὐτὰ τὰ ντύνει μὲ κάποιαν σκιά λογισμοῦ καὶ τοὺς δίδει λογιζοφάνεια. Τότε γίνεται ἀμείλικτος. Αὐτὸς εἶναι ἐπίφοβος οἷς λέγω κ. Σκληρέ, γιὰ τὴν ἔχει καὶ ζῆλον ἱεραπόστολου, καὶ ἀφοῦ ἔσωσεν ἑαυτὸν θέλει νὰ σώσῃ καὶ τοὺς ἄλλους.

Τί μᾶς λέγει τὸ γράμμα τοῦ κ. Σκληροῦ ; «Σκοπός μου εἶναι νὰ σώσω τοὺς νέους.» Ἡ ἀπαίτηση δὲν εἶναι δὰ καὶ ὑπερβολικὴ. Ὁ κόσμος φαίνεται ὅτι σὺν νὰ εἶναι μοιρασμένος σὲ νέους πού ψηλαφοῦν, ἀγωνιοῦν νὰ βροῦν

τὴν Ἀλήθειαν καὶ σὲ μερικοὺς ἄλλους ποὺ κρατοῦν αὐτὴν τὴν πολυπόθητην Ἀλήθεια στὴ μικρὴ τσέπη τοῦ γιλέκου των. Οἱ καϋμένοι οἱ νέοι ἀπελπισμένα χαροπαλεύουν στὰ κύματα τῆς τρικυμισμένης θάλασσας τῆς ἀμφιβολίας, ἐνῷ ὁ κ. Σκληρὸς κάθεται σὲ στερεὸ βράχο καί, μὲ χειρονομία γενναιοφροσύνης καὶ ἀγαθότητος, προσφέρει τὴν Ἀλήθεια-Σωτηρίαν σ' ἕνα ζουτάκι τόσο δά.

Γιατὶ νὰ μὴν τὴν δεχτοῦμε ;

Λοιπὸν γιατί νὰ μὴν δεχτοῦμε τὴν Ἀλήθεια ποὺ τόσο πρόθυμα μᾶς προσφέρεται ; Τί στίγματα βαρφαίνουν τὴν ψυχὴ μας καὶ μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ κρατοῦμε αὐτὸ τὸ πρόγραμμα μᾶς μὲ τὴν ἀρνητικὴν (;) αἰσθητικὴ στάση του ποὺ τόσο πικραίνει τὸν κ. Σκληρό ;

Γιατὶ νὰ μὴν δεχτοῦμε τὴν Ἀλήθεια ;

Μὰ ἀπλούστατα οὔτε ζητᾶμε τὴν Ἀλήθεια, οὔτε μᾶς χρειάζεται.

Δὲν μᾶς χρειάζεται, γιατί ἂν εἶναι Ἀλήθεια Ὁ λογισμὸς ἀπόλυτη τελεσίδικη, τότε εἶναι τὸ τέλος κάθε ζωῆς, εἶναι τὸ νιγβάν, ἡ ἀνυπαρξία, εἶναι ὁ Σκοπός, δηλαδὴ τὸ τέρας κάθε δράσης καὶ κίνησης, τὸ μηδέν. Οὔτε ὑπάρχει οὔτε χρειάζεται τέτοια ἀλήθεια γιὰ τὴ ζωή.

Ἄν δὲν εἶναι Ἀλήθεια Λογισμοῦ, τότε θὰ ἦναι κάποια Ἀλήθεια-Ψεῦδος, δηλαδὴ μία ἔφεση, ὁρμή, ἐπιθυμία, πάθος καὶ πόθος τοῦ κ. Σκληροῦ, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν αἰσθαντικότητά του καὶ ζητᾷ ἀπὸ «θέληση κυριαρχίας», νὰ ἐπιβληθεῖ καὶ εἰς ἄλλους. Ἀξιοσέβαστη ἀλήθεια-ψεῦδος.

Ἀλλὰ ἐμεῖς δὲν ἀπαρνηθήκαμε ἀκόμη τὴν αἰσθαντικότητά μας, τὴν ἀτομικότητά μας καὶ τὶς τάσεις μας, ποὺ ζητοῦν ἐπίσης νὰ ἐξωτερικευτοῦν. Καὶ ἂν ὁ κ. Σκληρὸς ἐνωτίσθηκε τὰ ρήματα τοῦ Μάρξ, ἐδονήθηκε ἀπὸ τὰ προστάγματά του καὶ τὴν ιδέα ὅτι εἶναι Ἐπιστημονικά καὶ ἀποδέχθηκε τὴν ἀλήθειαν-ψεῦδος ποὺ ἐκπροσωποῦν, δὲν θὰ πεῖ ὅτι ὅλες οἱ συνειδήσεις πρέπει νὰ ὑποταχτοῦν στὸν τελεσίδικον αὐτὸν τρόπο τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ ἀγκαλιάζειν τὴ ζωή. Ὁ πλοῦτος τῆς ζωῆς, ἡ ἀνομοιότητά της, ποὺ γεννᾷ τὴν ποικιλία, τὸ ἐνδιαφέρον, τὴν δράση καὶ τὴν ὁρμή, βρίζεται ἀκριβῶς εἰς τὸ ὅτι οἱ αἰσθαντικοί τῶν ἀτόμων εἶναι διάφορες, ἂν καὶ ἔχουν ὅλες τὰ αὐτὰ δικαιώματα σὲ ὑπαρξή. Εἶναι τόσο ἀστεῖο τὸ νὰ νομίζει κανεὶς ὅτι ὑπάρχει μοναδικὸς ἐπιστημονικὸς τρόπος ζωῆς, ποὺ μόνο σ' ἐνὸς μισοεπιστήμονα τὸ κεφάλι, ἢ σ' ἐνὸς ἀπλοϊκοῦ, εἴμπορεῖ τέτοια ιδέα νὰ φτυρώσει. Καὶ ἐλπίζω ν' ἀποδείξω αὐτὸ ποὺ λέγω.

Ὁ Nietzsche σὲ λακωνικὸ ἀπόφθεγμα ὥρισε : «τὸ μὴ ἀληθινὸ εἶναι ὄρος ζωῆς». Ἀρκεῖ νὰ σκεφθεῖ κανεὶς ὀλίγο γιὰ ν' ἀναγνωρίσει τὴν ἀναμφισβήτητη ἐπιβολὴ τοῦ ὀρισμοῦ αὐτοῦ. Τὸ Ἀληθινὸ, δηλαδὴ κατὰ ἀναλλοίωτο, σταθερὸ, πάντα ὅμοιο πρὸς τὸν ἑαυτό του, εἶναι ἀσυμβίβαστο μὲ τὴ ζωή, κατὰ τὸν ἀδιάκοπον ἀλλάζει, κινεῖται, «γίνεται». Αὐτὰ θὰ τὰ θεωρήσει κάποιος μεταφυσικά καὶ κατ'ἀλλήλα μόνο γιὰ τὸ γραφεῖν ὁ κ. Σκληρὸς. Καὶ ἐν τούτοις εἶναι πρακτικὰ διδάγματα βίου, θετικὰ ζωικά, χρησιμα γιὰ κάθε ζωή. Μᾶς φανερόνουν τὴν πηγὴ τῆς Ζωῆς. Ὅταν γνωρίζουμε ὅτι ἡ ζωὴ τὴν ὁποῖαν ζοῦμε δὲν ὀρίζεται ἀπὸ ἀλήθεια ποὺ πρέπει βιαστικὰ νὰ ζητήσουμε, ν' ἀνακαλύψουμε, καὶ νὰ ἐπιβάλουμε στὴν ὑπαρξή, τότε μόνο θὰ κατανοή-

σουμεν ὅτι καὶ τοῦ ἄλλου παρὰ τὸν Λογισμόν, στὴν Ἀλήθεια, βρίσκεται αὐτὴ ἡ μυστηριώδης ἐκδήλωση τοῦ ὀνομάζουμε ὑπαρξί. Καὶ τὸ καὶ τοῦ ἄλλου δὲν εἶναι παρὰ οἱ ἐσώτερες ὁρμὲς καὶ ἐφέσεις τοῦ ἀτόμου, ἡ αἰσθαντικότητά του ὁ ἐγωϊσμός του τοῦ τείνει νὰ ἐξωτερικευτεῖ καὶ νὰ ὑποτάξει καὶ νὰ ἐκδηλωθεῖ ὡς «θέληση δύναμις». Ἔτσι δὲν ὑπάρχει ἐπιστημονικός, δηλαδὴ ἀναλ-λοϊώτα ἀληθινὸς τρόπος ζωῆς. Γιαυτὸ καὶ δὲν δεχόμεστε τὴν ἀλήθεια, δη-λαδὴ τὴν Ἀλήθεια σας κ. Σκληρέ. Ἐχουμε τὴ δική μας, πού, στὰ μάτια μας παρ' ὅλους τοὺς παράκαιρους λυρισμούς σας, καὶ τὴν περιφρόνησή σας εἶναι, εὐγενικώτερη ἀπ' ὅλα τὰ κοινωνιολογικά συστήματα—τοῦ Μαρξισμού περιλαμ-βανομένου. Τὸ κριτήριό τῆς Ἀλήθειας τοῦ μᾶς προτείνετε γιὰ νὰ ἐπιβάλετε τὸ σύστημά σας καὶ νὰ καταδικάσετε τὸ ἰδιζόν μας, ἀποκλείεται ριζικά. Ἐμ-πρὸς εἰς ἓνα τέτοιο κριτήριο καὶ τὸ ἰδιζόν σας σύστημα καὶ τὸ ἰδιζό μας εἶναι ξένα, ἄσχετα.

Καὶ ἡ Ἐπιστήμη σ' ὅλα αὐτὰ τί γίνεται ; Δὲν πρόκειται νὰ καταπιασθῇ τὴν ἀνάλυση ὅλων τῶν Ἐπιστημῶν, πού, ὅπως παραπάνω λέγω, δὲν εἶναι σταθερὲς παρὰ ὡς μέθοδο, καὶ προσθέτως δὲν δημιουργοῦν παρὰ ἐπ' ἀνα-λ α μ β α ν ο υ ν δηλαδὴ ἐ ξ η γ ο ὦ ν. Ἀς πῆμε κατ' εὐθείαν σ' αὐτὴν τὴν Κοινωνιολογία τοῦ μᾶς ἐνδιαφέρει. Ὅχι μόνο πηγὴ τῆς καὶ πεδίο δράσης τῆς εἶναι ἡ ἱστορία, δηλαδὴ μιὰ συρροὴ κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενικῶν στοιχείων, ἀλλὰ γι' αὐτὴν καὶ ὁ πειραματισμὸς περίπου ἀδύνατος καὶ οἱ νόμοι τοῦ βγάζει ἀρκετὰ αὐθαίρετοι. Αὐθαίρετοι διότι πηράζουν ἀπὸ τὴν μονομερῆ καὶ συμφε-ροντολογικὴ ἐξήγηση ἐκ μέρους ἐνὸς κοινωνιολόγου—ἱστορικοῦ (πρῶτος βαθ-μὸς ὑποκειμενικότητος ὑποχρεωτικῆς) ὅλων τῶν ἱστορικῶν φαινομένων (δεύ-τερος βαθμὸς ὑποχρεωτικῆς ὑποκειμενικότητος, ἀφοῦ τὰ στοιχεῖα τῆς ἱστορίας εἶναι ὑποκειμενικά.) Φαντάζεται κανεὶς εὐχολὰ σὲ τόσο ἀστάθεια ἀπάνω τί ποιότητος Ἐπιστήμη εἶναι δυνατόν νὰ καταρτιστεῖ. Καὶ ὅμως—φαινόμενο ἀλήθεια ἀστεῖο τὸ ἔμβροιο αὐτὸ τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ μόνο τοῦ ἔφθασε σὲ τέτοια κεραυνόπληκτη τελειότητα, ὥστε νὰ καταπιάνεται καὶ ὀριστικὰ χτι-σίσματα παγκόσμιων συστημάτων καὶ τὰ μέλλοντα νὰ ὑπολογίζει καὶ νὰ κα-θορίζει τὴν πορεία καὶ τίς μελλοντικὲς καὶ σύγχρονες ὑποχρεώσεις κάθε κα-κομοίρη. Μόνον οἱ μισές—ἐπιστήμες ἔχουν τὸ θάρρος τὸν συνθέσεων. Καὶ ὅταν σήμερα ἀκόμα ἓνας χημικός δὲν τολμᾷ, παρὰ μὲ χίλιες δυὸ προφυλάξεις καὶ ἐνδοιασμούς, νὰ προτείνει μιὰ χημικὴ σύνθεση τῆς ζωῆς, ὁ Κοινωνιολό-γος, αὐτός, οὔτε ἀμφιβάλλει οὔτε ἐνδοιάζει...Μὲ λίγη δόση φαντασίας, καὶ ἀφθονή σοφιστεῖαν, στολίζει μὲ μασκαράταν ἐπιστημονικὴ τ' ἀποπαῖδια τῶν ἐπιθυμιῶν του, καὶ προτείνει, ἐν ὀνόματι τῆς Ἐπιστήμης, ἓνα, δύο, δέκα, ὅσα θέλετε συστήματα ὑποχρεωτικὰ γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα.

Ἄσχετα ὅμως μὲ τὰ χάλια τῶν κοινωνιολόγων - ψευτοεπιστημῶν—κα-τασκευαστῶν—συστημάτων, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν ἡ κοινωνιολογία δὲν ἔχει τὸ δ ι κ α ῖ ω μ α νὰ προτείνει σύστημα, ἢ καὶ νὰ συμπεράνει ἐπιστημονικὸ τρόπο ζωῆς. Πράγματι ἓνα σύστημα ζωῆς τοῦ προτείνει ἡ Κοινωνιολογία γιὰ νὰ εἶναι πραγματικὰ ἐπιστημονικὸ θὰ ἔπρεπε νὰ στηρίζεται στὸν πε-ρα-ματισμόν, δηλαδὴ στὴν ἐπανάληψη ἔστω καὶ τὴν ἱστορικὴν. Ὁ χημικός βεβαιώ-νει πῶς ἡ σύνθεση τοῦ νεροῦ εἶναι 2 ὕδρογόνου καὶ 1 ὀξυγόνου, καὶ πρόθυμα τὸ ἀποδεικνύει ἐπαναλαμβάνοντας τὸν ἀρχικὸ πειραματισμόν. Ἔτσι καὶ ὁ κοι-νωνιολόγος, μετὰ τὴν μελέτῃ τῆς ἱστορίας, προτείνοντας ἓνα σύστημα ζωῆς

θά ἔπρεπε ν' ἀναφέρεται πάλι στὴν ἱστορία, δηλαδή στὸν πειραματισμό. Ἀλλὰ ὁ Μαρξισμὸς σοσιαλισμὸς τοῦ μέλλοντος, παρουσιάζεται ὡς π ρ ω τ ὅ - τ υ π ο σύστημα, ποὺ θά ἐμφανισθεῖ γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἀνθρωπότητα. Συναπῶς ἀποκλείεται ριζικά ἡ ἐπιστημονικότητά του.

Καί γενικότερα ἀκόμη, τὴν ἱστορία ὁ κοινωνιολόγος μελετητὴς τὴν ἐξηγεῖ ὡς ἀδιάκοπη π ρ ο ο δ ε υ τ ι κ ῆ γραμμὴ (τουλάχιστον αὐτὸ συμβαίνει εἰς τοὺς τελεολόγους δημιουργοὺς συστημάτων) μὲ κατακόρυφο τὸ κοινωνικὸ σύστημά του. Ἐτσι ὀρίζει διαδοχὴν ἐποχῶν—νομαδική, φεουδαρχική, ἀστική—ποὺ δὲν ἔχουν καμμίαν ὁμοιότητα ἢ μία μὲ τὴν ἄλλη, καὶ ὅπου συνεπῶς, ὅχι μόνον ὁ πειραματισμός, ἡ ἐπανάληψη, δὲν εἶνε ἐφικτά πράγματα, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ ἐξαγόμενου τῆς διαδοχῆς εἰς τὸ μέλλον, ὁ ὑπολογισμὸς δηλ. τῆς ἄγνωστης κοινωνικῆς μορφῆς τῆς αὐριον, ἀποκλείεται. Κανεὶς χημικὸς δὲν κατονομάζει οὔτε περιγράφει τὸ σῶμα ποὺ ἴσως παραχθεῖ ἀπὸ τὸν συνδυασμὸ ἄλλων σωμάτων γνωστών. Μόνο μετὰ τὸ πείραμα καὶ τὴν γέννηση τοῦ σώματος ὁμιλεῖ ἐπιστημονικὰ γι' αὐτό.

Μὲ λίγα λόγια ἐνῷ ὁ λ ε ς οἱ ἐπιστήμες ἐξιστοροῦν τὰ συμβάντα καὶ τὶς ἐπαναλήψεις, μόνη ἡ προφητικὴ κοινωνιολογία, ζητᾷ νὰ ἐπιβάλλει, ὅσα θά συμβοῦν καὶ ὅσα θά πρωτοφανερωθοῦν, ἐν ὀνόματι δῆθεν τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἀλήθειας.

Παραπάνω ἔγινε λόγος γιὰ τοὺς πραγματικοὺς ἐπιστήμονες. Ἐνας κορυφαῖος ἀπ' αὐτούς, ποὺ ὑπόβαλε καὶ τῆς Ἐπιστήμης του, τῆς πρὸ θετικῆς ἀπ' ὅλες, τὰ συμπεράσματα σὲ ἀδιάκοπη κριτικὴ ἀμφιβολίας, ἀπερίφραστα λέγει:

«Ἡ ἐπιστήμη τῶν ἡθῶν δὲν εἶνε ἡθικὴ, δὲν θά γίνει ποτὲ μιὰ ἡθικὴ» «δὲν ἵκται ν' ἀντικαταστήσῃ τὴν ἡθικὴ ὅπως ἓνα σύγγραμμα γιὰ τὴ φυσιο» «λογία τῆς χώνευσης, δὲν ἵκται ν' ἀντικαταστήσῃ ἓνα καλὸ δεῖπνο (!)»

Δὲν θά εἶνε δύσκολο νὰ κατανοηθεῖ ὅτι πηγὴ κάθε κοινωνικοῦ συστήματος, πηγὴ κάθε ἡθικῆς δὲν εἶνε ἡ ἐπιστημονικὴ παρατήρηση τῶν ἡθῶν, ἀφοῦ ἴσα ἴσα ἐπὶ τῶν δεδομένων τῶν π ρ ο ὑ π α ρ χ ὄ ν τ ω ν ἡθῶν κἀνεί τις μελέτης, ἀλλὰ τὸ ἔνστικτο, οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες, εἴτε ὕλικές εἴτε συναισθηματικές, εἴτε συνειδητές κ.λ.π. Καὶ οἱ ἀνθρώπινες ἀνάγκες οὔτε ὁμοιομορφεῖς γιὰ ὅλους παρουσιάζονται, οὔτε τὴν αὐτὴν ποιότητα, φύση, ἔνταση κ.λ.π. ἐκδηλώνουν σὲ κάθε ἄτομο.

Ἀλλὰ ἐὰν ἡ κοινωνιολογία οὔτε ἵκται, οὔτε ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προτείνει ἓνα σύστημα ζωῆς διὰ τὸ μέλλον, ἐὰν ἀκόμη, ὅπως ἐξηγήθηκε παραπάνω εἶναι ἀσύστατη αὐθαιρεσία τὸ νὰ συγκαλύπτονται οἱ ὀρέξεις καὶ οἱ πόθοι καὶ οἱ ἐλπίδες ὀρισμένων ἀτόμων ἢ Κοινωνικῶν ομάδων μὲ τὸ ὄνομα τῆς ἀπόλυτης Ἀλήθειας καὶ τοῦ Λογισμοῦ, ἐὰν, μὲ συντομία, ἀποκλείεται ἡ ὑπαρξὴ ὁποιοῦνδήποτε συστήματος ζωῆς ποὺ νὰ ἔχει καθολικὴ ἐπιβολή— θά πεί ὅτι ἡ πηγὴ τῆς ἡθικῆς, καὶ κάθε κοινωνικοῦ καθεστῶτος εἶνε τὸ ἄτομο ἢ μάλλον μερικὰ ἀν τ ι π ρ ο σ ω π ε υ τ ι κ ᾶ ἄ τ ο μ α, ποὺ τὴν ἀτομικὴν τους ἀντίληψη τῆς ζωῆς, τὴν μετασχηματίζουν σὲ σύστημα κοινωνικὸ, καί, μὲ τὴν ἐκζήτηση ὁπαδῶν, ἐπὶζητοῦν νὰ πλάσουν τὴν κοινωνικὴν μάζα σ' ἓνα σύνολο ὁμοιομορ-

1) Poincaré, Dernières Pensées, Ἐκδοσὴ Flammarion σελ. 243.

φο, ανάλογο μὲ τὶς ἀτομικῆς τοὺς βλέψεις : Χριστός, Λουθῆρος, Ἐγκυκλοπαιδικοί, Ρουσσώ, Μάρξ, Νίτσε κ.λ.π.

Ἐννοεῖται ὅτι στὸ θεωρητικὸ τοὺς μέρος ὅλα τὰ συστήματα αὐτὰ εἶνε ἄρτια καὶ ἐπειδὴ, φυσικά, δὲν ἤμπορουν νὰ διορθώσων ἢ ν'ἀλλάξουν τὴ ζωὴ, ποὺ ἀδιάκοπα τὰ διαφεύδει, μεταθέτουν σ' ἓνα μέλλον κοντινὸ ἢ μακρυνὸ τὸν ὀριστικὸ τοὺς θρίαμβο. Τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τοὺς εἶνε ὁ Παράδεισος, γιὰ τὶς μετὰ θάνατον λύσεις, καὶ ἡ «μεγάλῃ βραδυᾷ» (Le grand Soir l'aube, κ.λ.π.) γιὰ τὶς μελλοντικῆς ἐγκόσμιες λύσεις. Αὐτὰ εἶνε τὰ ἄρθρα πίστεως, τὰ credo τῶν πιστῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Σοσιαλισμοῦ.

Καὶ ὅποιος μὲν εἶνε ἀσθενὴς χαρακτῆρας, ἐκμηδενισμένη ἀτομικότητα, δουλικὴ ψυχὴ συνειθισμένη στὸ ζυγόν, δηλαδὴ στὴ βεβαιότητα, ἀποδέχεται μιὰ καλὴ ἓνα credo, κατ' ἐκλογὴν, καὶ μετὰ δρᾷ ἀναλόγως. Τὸ δημιουργικὸ μέρος τοῦ ατόμου τοῦ πάσχει ἀπὸ ἀτροφία καὶ μαρασμό, καὶ μονάχα τὸ μιμητικόν, τὸ δουλικόν τοῦ δίδει κάποιαν ἐξωτερικότητα δράσης, κίνησης, ζωῆς. Αὐτὴ τὴν ἐξωτερικότητα ὁ «πιστὸς» τὴν ὀνομάζει «θερμὸ ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς» καὶ ἐνθουσιῶδες ἐνδιαφέρο γιὰ ὅλα τὰ μεγάλα ζητήματα μὴ προσέχοντας ὅτι ἀγκαλιάζει ὅχι τὴ ζωὴ ποὺ βλέπει, ἀλλὰ τὴ ζωὴ ὅπως τοῦ ἑαυτοῦ τὴν βλέπει, ὅτι τὰ «μεγάλῃ ζητήματα» εἶναι μικροζητήματα, ἢ ἀπίθανες ἐπιθυμίαι, ἀντιφύσεις, δηλαδὴ ὀνειροπολήσεις τραγικῆς ἂν ὅχι γελοῖες. Ἔστω ! ὁ κόσμος περπατᾷ μὲ τοὺς πιστοὺς, — τὰ κοπάδια — μὲ τοὺς δῆθεν ἐνθουσιῶδεις, τοὺς κατὰ παραγγελίαν ἢ καθ' ὑποβολὴν ἐνθουσιῶδεις. Τὸ πραγματικόν τοῦ ὅμως ἐλατήριον εἶνε οἱ ὁδηγοί — δημιουργοί, δηλαδὴ οἱ δυνατεῖς ἀτομικότητες.

Στὴν φυλὴν τῶν θνητῶν ἀτομικότητων, ξέχωρη μορφή παρουσιάζει ὁ καλλιτέχνης. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ εἶνε κοινωνικὴ, παρ' ὅσα φρονεῖ ὁ κ. Σκληρὸς, μόνον ποῦ, ἀντὶ νὰ κυνηγῇ συστήματα ἀπίθανα, αὐθαίρετα καὶ μελλοντικά. ἐπιζητᾷ νὰ φέρει σὲ συνάφεια τὸν ἑαυτό του, τὴν αἰσθαντικότητά του μὲ τὸν κόσμον, ὅχι κατὰ τρόπο ἐπιστημονικόν ἀλλὰ κατὰ τρόπο ποιητικόν, καὶ αὐτὸ γιὰ τὴν ὠφέλεια τῶν ὧν ἔχουν ἀνάλογον μ' αὐτὸν ψυχῇ.

Οἱ ἐπιστήμονες — ὅχι ὅλοι βέβαια, ἀλλὰ μεγάλος ἀριθμὸς τοὺς — φαντάζονται ὅτι ὁ μόνος τρόπος γνώσεως εἶνε ὁ ἐπιστημονικὸς. Καὶ ὅμως ὑπάρχει καὶ ἡ ποιητικὴ γνώσις τῶν πραγμάτων ποὺ κλείει ἀλήθειαν, ἄλλης μὲν ποιότητος ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν, ἀλλὰ ἰσάξιαν μ' αὐτήν. Καὶ ὅταν μιὰ ποιητικὴ ψυχὴ πλούσια, σὲ πρωτότυπες εἰκόνας ἐκφράσει νοήματα καινούρια, καὶ σχετίσει τὸν ἐξωτερικόν κόσμον κατὰ μέθοδον ψυχικὴν καὶ δημιουργήσῃ ἔργον τέχνης ποὺ συγκινεῖ καὶ δονεῖ ἄλλες ψυχὰς ὁμοίου ἐπίπεδου, τότε αὐτὴ ἡ ποιητικὴ, ἡ καλλιτεχνικὴ ψυχὴ κάνει ἔργον κοινωνικόν, ἀπειρης δυναμικότητας καὶ ἐπίδρασης ἀνυπολόγιστης.

Ὁ κ. Σκληρὸς θ' ἀπορεῖ βέβαια μ' αὐτὸν τὸν ὅρον ποιητικὴ γνώσις : Ἐσυνειθίσε μὲ τὴ Μαρξικὴ θεωρίαν νὰ θεωρεῖ τόσο χαμηλὴ ἐκδήλωση τὴν καλλιτεχνικὴν, ὥστε ἦταν ἐτοιμὸς τὴν ἡμέραν τοῦ θρίαμβου τῶν σοσιαλιστικῶν δοξασιῶν νὰ καθήσῃ σὲ μιὰ παράμερην γωνιά τοὺς κλαψιάρηδες ποιητάκους καὶ τοὺς φλύαρους πεζογράφους, καὶ τοὺς ζωγράφους καὶ τοὺς μουσικοὺς, ὧσάν ἄχρηστα κατακαθίσματα περασμένων κοινωνικῶν πλανῶν, καταπὰς τῆς φεουδαρχικῆς ἐποχῆς, ἢ τῆς νομαδικῆς, ἢ τῆς ἀστικῆς. Ἐτοιμάζονταν

νά εξασφαλίσει για τούς ὁμοίους του κοινωνιολόγους, πρωτοκαθεδρία ἀναμφισβήτητη καί νά ὀργανώσει τὰ στομάχια-ἀριθμούς, δηλαδή τήν ἀνθρώπινη ἀγέλη κατὰ ἐπιστημονικό τρόπο ! Οἰκτρὸ γέλασμα. Ἡ ἀποστολή τοῦ «ἀνθρώπου» δὲν εἶνε ἀδιάκόπως νά μαζεύει ἐπιστημονικούς νόμους, ὅσο χρήσιμη κι' ἂν φαίνεται αὐτή ἡ δουλειά. Ἐχει ἀνάγκη καί νά ζ ἢ σ ε ι, πρᾶγμα πού οἱ ἐπιστήμονες καί ὁ κ. Σκληρός, πού κόπτεται γιά τὸ θερμὸ ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς λησμονοῦν εὐκόλα.

Καί ἐντονώτερος τρόπος ζωῆς δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὸν καλλαισθητικὸ βίον, τὸν βίον τοῦ ωραίου, σ' ὅποιαδήποτε ἐκδήλωσή του. Ἐ! βέβαια, ἡ ἐπιστήμη δὲν κατάφερε νά ζυγίσει τὴν ἰδέα τοῦ ωραίου, οὔτε νά τὴν μετρήσει οὔτε νά ἀνακαλύψει τὸ εἰδικὸ βάρος της. Ἔτσι καί ἡ Μαρξικὴ κοινωνιολογία, ἡ ἐπιστήμη ὁ ν ἰ κ ἡ, ἀγνοεῖ κάθε ποιητικὴν ἐκδήλωση, ἀφοῦ δὲν ὑπολογίζεται, ἡ τὴν θεωρεῖ σάν παραληρήματα πρωτόγονα. Καί ὅμως ὅχι μόνον ὑπάρχει ἡ ποιητικὴ ἐκδήλωση, ἀλλὰ καί ὁ τρόπος τοῦ νά γνωρίζουμε τὸν κόσμον ποιητικῶς εἶνε ἂ ρ τ ι ο ς ; καί ἀναμφισβήτητος, γιὰ τίς ψυχῆς πού βρίσκονται σὲ θέση νά συγκινηθοῦν.

Ἀρλεέστατα ὁ ὁπαδὸς τοῦ Μάρξ νομίζει ὅτι ἡ ποιητικὴ περίοδο τῆς ἀνθρωπότητας ἐπέρασε καί ὅτι τὴν ἀντικατάστησε πιά ἡ ἐπιστημονικὴ ἀμετάκλητα. Δὲν ἐπρόσβλεπε, οὔτε θέλει νά προσέξει, ὅτι πρόκειται γιά δύο ἀδιάκοπα παράλληλους καί ταυτόχρονους τρόπους ζωῆς, διαφορετικούς μὲν στὴν ἐκδήλωση τους, ἀνάλογους ὅμως σὲ ἀποτελέσματα. Καί ὅλη αὐτὴ ἡ παρενόηση διότι ὁ ἐπιστήμονας δὲν ἐφρόντισε νά ἐξακριβώσῃ ὅτι εἶνε δύο λογισμὸ ἀλήθειες στὸν κόσμον ἡ ἐπιστήμη ὁ ν ἰ κ ἡ καί ἡ ποιετική. Καί ἐνῶ εὐκόλα, ἕνα ἐπιστημονικὸ μυαλὸ παραδέχεται ὅτι δὲν ὑπάρχει Ἀπόλυτη Ἀλήθεια, δυσκολώτατα ὅμως ἀναγνωρίζει ἄλλην σχετικὴν ἀλήθεια ἐκτός ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν κι' αὐτὸ ἀπὸ πνεῦμα ἀποκλειστικότητας εὐκολοεξήγητο ἴσως, ἀδικαιολόγητον ὅμως.

Ὑπάρχει λοιπὸν ποιητικὴ γνώση τοῦ κόσμου ὅπως ὑπάρχει καί ποιητικὴ ἀλήθεια. Ὡ! τὰ μέτρα τῆς ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας δὲν ἔχουν τὴν ἐφαρμογή τους καί στὴν ποιητικὴν ἀλήθεια. Ἡ τελευταία αὐτὴ στηρίζεται στὰ συναισθήματα, σὲ μιὰν ἐσώτερη συγκίνηση προστοιασμένης ψυχῆς, σὲ μερικές σχέσεις πού μιὰ ποιητικὴ ψυχὴ εὐρίσκει ἢ δημιουργεῖ μεταξὺ τοῦ ἑαυτοῦ της καί τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, σ' ἕναν παραλληλισμὸ ἀντικειμένων, γεγονότων, εἰκότων, κρυμμένων στὸ κοινὸ μάτι πού ὁ καλλιτέχνης φέρει στὸ φῶς καί ἐπιβάλλει σὲ ὁμοίους ψυχῆς, μὲ δύναμη ἂ ρ τ ι α ἀλήθειας. Ὁ καλλιτέχνης ἀγκαλιάζει τὴν ἀτομικὴ ζωὴ, αὐτὸ τὸ μυστήριον τοῦ ἐγώ, σ' ὅλες τὸν τίς ἐκδηλώσεις ὡς καί στὴν τραγικὴ στιγμή τοῦ θάνατου καί πέραν ἀκόμη, ἐκδηλώνει τίς σχέσεις τοῦ ἐγώ μὲ ὅλη τὴν ἄλλη ὕπαρξη, ὅχι σύμφωνα μὲ φυσιολογικούς νόμους, ἀλλὰ μὲ συναισθηματικούς. Αὐτὴ εἶνε ἡ ἀποστολή του. Καί εἶνε εὐκόλον νά βεβαιωθεῖ πῶς αὐτὴ ἡ ἀποστολή δὲν συμπίπτει καθόλου μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ, χωρὶς γι' αὐτὸ νά ξεπέφτει σ' ἕνα χαμηλότερο ἐπίπεδο. Ἄς ἀκούσουμε ἕναν ποιητὴ, ἔτσι στὰ τυχερά :

Ἔλα ὕπνε καί πάρε με στὴν κλίνη
 πού σῶμα καί ψυχὴ σοῦ παραδίνω
 κάμε παρηγοριά μου ν' ἀπαλύνῃ
 ὁ μαῦρος πόνος πού στὰ στήθη κλείνω.

Μὲς στὴ νεκρὴ ποῦ σοῦ ζητῶ γαλήνη
 σάν νά μὲ πῆρε ὁ ἀδελφός σου, ἄς γίνω
 κι' ἀπ' τὴ ζωὴ ποῦ λαχταρῶ ἄς μοῦ μείνη
 τόση ὅση ἀνασαίνει σ' ἓνα κρῖνο.

Δὲν πρόκειται βέβαια γιὰ τὸν ἐπιστημονικὸν ὀρισμὸ τοῦ ὕπνου. Εἶνε ἀρά γε ὀλιγώτερο ἀληθινὴ ἢ συσχέτιση αὐτὴ μιᾶς κουρασμένης ψυχῆς μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ὕπνου, μὲ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἥρεμου φυτικῶ βίου ποῦ «ἀνασαίνει σ' ἓνα κρῖνο»; Να ἓνα ποίημα ποῦ, σὲ ὀρισμένες ψυχικὰς διαθέσεις, εἶνε *χ ρ η σ ι μ ὴ τ ε ρ ο* ἀπὸ τὸ πῶς ἰδανικὸ κοινωνιολογικὸ σύστημα, ποῦ ἀποβλέπει σὲ στομάχια ὁμοιόμορφα *μονάχα*.

Μολονότι αὐτὴ ἡ ἀπάντησις στὴν ἐπίκρισιν τοῦ κ. Σκληροῦ, δὲν εἶνε συστηματοποιημένη, οὔτε ἔχει τὴν ἀπαίτησιν ὀριστικὰ νὰ διαλύσει τὴν παρεξήγησιν ποῦ σὲ πολλὰ μυαλὰ βασιλεύει γιὰ τὶς αἰσθητικὰς τάσεις, ἐλπίζω ἐν τούτοις νὰ ἐκαθάρισε μερικὰ ἀπαραίτητα σημεῖα τῆς σκέψεως, δηλαδή :

1ον) Δὲν ὑπάρχει Ἀλήθεια Λογισμοῦ ἀπόλυτη, ἐπομένως οὔτε τρόπος ζωῆς καθολικῆς ὑποχρεωτικότητος.

2ον) Ἡ ἐπιστήμη τῶν ἡθῶν δὲν ἀντικαθιστᾷ τὴν ἡθικὴν, οὔτε ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μῆς προτείνει ἓναν ἐπιστημονικὸν δῆθεν τρόπον ζωῆς γιὰ τὸ μέλλον, ποῦ νὰ ὑποχρεώνει κάθε συνείδησιν νὰ δουλέψῃ γιὰ τὸν ἐρχομὸν του.

3ον) Ἡ ἐπιστημονικὴ γνῶσις καὶ ἀλήθεια—σχετικὰς βέβαια—δὲν εἶνε οἱ μόνες. Ἡ αἰσθητικὴ ἢ ποιητικὴ ἀλήθεια καὶ γνῶσις εἶνε ἐξ ἴσου νόμιμες ἔχουν ἴσα δικαιώματα ὑπαρξεως καὶ, προσθέτως, δὲν φανεροῦν ὑποδεέστερην στάσιν τοῦ μυαλοῦ.

Ἀπομένει τώρα νὰ καθοριστοῦν μερικὰς ἄλλες φανταστικὰς δοξασίαι καὶ μερικὰς ἀδικαιολόγητες συσχετίσεις ἰδεῶν τοῦ κ. Σκληροῦ.

Ὁ Σκεπτικισμὸς καὶ ὁ Αἰσθητισμὸς δὲν εἶνε καθόλου ἀρνητικὰς στάσεις ὅπως λανθασμένα νομίζει ὁ κ. Σκληρός, εἶνε μάλιστα θετικώτατες δράσεις. Ὁ *Σ κ ε π τ ι κ ι σ μ ὸς* μῆς χρειάζεται ἀποκλειστικὰ γιὰ νὰ ἐξετάζουμε καὶ νὰ κρίνουμε κάθε σύστημα ποῦ παρουσιάζεται στὴ συνείδησίν μας μὲ ἀπαίτησιν Ἀπόλυτον. Ἐκεῖ λήγει ἡ ἀποστολὴ του. Καθαρὰ *κ ρ ι τ ι κ ῆ* ἀποστολή. Ὅταν ἓνας κοινωνιολόγος μας γίνῃ φόρτωμα μῆνα σύστημα ἢ μὲ μιάν θεωρητικὴν οὐτοπία, ὁ σκεπτικισμὸς μᾶς χρειάζεται γιὰ νὰ σύρουμε τὴ μάσκα τοῦ ἀληθινοῦ ποῦ κακοσκεπάζει τὸ σύστημα, καὶ ν' ἀποκαλύψουμε τὸ πραγματικὸ πρόσωπο ποῦ μῆς προτείνει τὶς ἐπιθυμίας του. Ὁ σκεπτικισμὸς μᾶς προφυλάσσει ἀκόμα ἀπὸ τῆς λῶξας νὰ νομίζουμε ὅτι ὁ αἰσθητικὸς τρόπος ζωῆς ποῦ ἀπὸ ἀνάγκην ἐνστικτοῦ παραδεχόμεσθε, εἶνε ὑποχρεωτικὸς γιὰ ὅσους δὲν τὸν νοιοῦθουν. Μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἰδοῦμε καλὰ ὅτι στὴν ἀνθρώπινη μάζα, ὀρισμένες ψυχὰς *μονάχα* ἐπικοινωνοῦν καλλαισθητικῶς καὶ γι' αὐτὰς *μονάχα* ἢ ἔννοια τοῦ ὁραίου ἐκφράζει ἓναν τρόπον ζωῆς καὶ μιάν ἀλληλεγγύην. Αὐτὸς εἶνε *μονάχα* ὁ σκοπὸς τοῦ σκεπτικισμοῦ μας. Οὔτε τίς ὁρμές μᾶς καταπνίγει, οὔτε τὰ ἐνστικτα, οὔτε τὴ δράσιν μας. Οὔτε λιγοστεύει τὴ ζωῆμας, οὔτε καὶ ἡμπορεῖ νὰ τὸ κάμει.

Ὅσο γιὰ τὸν αἰσθητισμὸν, θερμότερα ἀγκαλιάζει τὴν ζωὴν ἀπὸ κάθε ἐπι-

στήμη καὶ ἀπὸ κάθε κοινωνιολογία, αὐτὸς ποὺ ξαναποῶ τὸν πόνο τοῦ ἀνθρώπου τὸν αἰώνιο, ποὺ τραγουδᾷ τὴ χαρὰ του, κλαίει τὸ θάνατό του, χαδεύει τὴν ὁμορφιά του, καὶ πῶς γενικὰ ἀναζωογονεῖ κάθε ἐκδήλωση τῆς ζωῆς, καὶ πρὸ πάντων δ η μ ι ο υ ρ γ ε ῖ. Εἶνε αὕτῃ ἀρνητικὴ στάσις ἄγῃ καὶ παγερὴ; — Λίγοι φαντάζονται πόση δύναμις ἓνα καλλιτέχνημα κλείει, τί δύναμις συγκίνησις βαθειᾶς καὶ ἔξαρσις. Καὶ τί ἄλλο θὰ πῇ ζωὴ παρὰ συγκίνησις καὶ ἔξαρσις; Καὶ ἂν ὁ καλλιτέχνης κάθε στιγμὴ μὲ τὴν ὁρμὴ τῆς φαντασίας καὶ τῆς δημιουργικότητάς του, μὲ τὴν μεγαλοφυΐαν του, ξαναπλάθει τὴ γύρω ζωὴ, τὴ φύση, καὶ τίς κάνει μὲ εἰκόνες, παρομοιώσεις, μεταφορὰς, παραλληλισμούς, ἀναπαραστάσεις, μὲ κάθε μέσο καλλιτεχνικὸ, γνωρίζοις σὲ ὁμοίους του, ἀσχολεῖται ἄρα γε σὲ ἔργο τόσο ὑποδεέστερο; Καὶ νομίζει ὁ κ. Σκληρὸς ὅτι τοῦ ἐπιτρέπεται νὰ ἐπέμβῃ καὶ νὰ ἀποτρέψῃ τὸν καλλιτέχνην αὐτὸν ἀπὸ τὴν ἀποστολὴν του ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ συμφέροντος τῆς ἀνθρωπότητος — τοῦ κατὰ Σκληρόν ἢ Μάρξ συμφέροντός της;

Τὰ « ΓΡΑΜΜΑΤΑ » ἔτσι δικαιολογοῦν τὸ πρόγραμμά τους, καὶ ἐνσυνείδητα ἀκολουθοῦν τὴν καλλιτεχνικὴν τὴν καλλισθητικὴν ἀποστολήν. Τὴν ἐκδήλωσίν τους οὔτε ἀ σ ι α τ ι κ ᾶ σ τ ῖ γ μ α τ α λευιάζουν, οὔτε ὀπισθοδρομικότητα τὴν χαρακτιρίζει. Κλεισμένα ὅπως μένουν στὴν αἰσθητικὴ ἀποκλειστικὰ στάσις τους, ἐξυπηρετοῦν βέβαια τίς τάσεις τῶν ἰδρυτῶν καὶ τῶν συνεργατῶν τους, καὶ ὅσων τὰ διαβάζουν. Ἄν ὁ κ. Σκληρὸς μιλεῖ μὲ περιφρόνησις γιὰ τὸν κόσμον τῶν συναισθημάτων, μὲ περιφρόνησις ἀποβλέπει καὶ ὁ καλλιτέχνης πρὸς τοὺς κατασκευαστὰς συστημάτων κοινωνικῶν, ποὺ στὴν ἀνθρωπότητα δὲν βλέπουν παρὰ νούμερα, στομάχια καὶ κοπάδια ὁμοίομορφων μονάδων, ἀντὶ νὰ βλέπουν ἄτομα ἀνεξάρτητα, μὲ ὁρμὲς διαφορετικὰς καὶ ἀνάγκης ἀνόμοιες. Ἀλλὰ αὐτὰ ἓνας μισοεπιστήμονας δὲν ἵμφορεῖ νὰ τὰ ἀναγνωρίσει οὔτε νὰ τὰ ἀντιλήφθῃ. Καὶ ἐπειδὴ κατ' ἀξίωμα ἐπιστήμη μόνον σὲ γενικότητα ὑπάρχει, νομίζει ὅτι δικαιούται καὶ τοὺς ἀνθρώπους, μὲ αὐθαίρετη ἀφαίρεσις, νὰ ὑπαγάγῃ σὲ γενικὸ τύπον, πᾶνον στὸν ὁποῖο νὰ στρώσει τοὺς ἰσοπεδοτικούς συλλογισμούς της. Μὰ ἡ ἀλήθεια ἢ ποιητικὴ στηρίζεται ἴσα ἴσα στὴν εἰδικότητα, στὴν μερικότητα, στὸ ἄτομον, καὶ γι' αὐτὸ δὲν συμπίπτει μὲ τὴν ἐπιτημονικήν. Ζητᾷ πρωτοτυπία, ἀντὶ νόμον, ὑποκειμενικὰς ἀντιλήψεις, καὶ ὅχι ἀντικειμενικούς κανόνες, δημιουργίας ἀντὶ ἐπαναλήψεις, φαντασία καὶ διαίσθησις καὶ ὅχι μόνον συλλογισμούς καὶ μέτρημα.

Τέλος σ' ἓνα ἄλλο σφάλμα λεπτομέρειας πέφτει ὁ κ. Σκληρὸς στὴν ἐλπίρσιν του: Κρίνοντας τὴν κατάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ ἐν σχέσει μὲ τὸν Εὐρωπαϊκόν, βρῖσκει ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς εἶνε ὑποδεέστερος διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶνε ἀ σ ι α τ ι κ ὁ ς. Ἀλλ' ἐάν ὁ Ἑλληνικὸς πολιτισμὸς ἦτανε πράγματι ἀσιατικὸς δὲν θὰ ἐπετρέπετο εἰς τὸν κ. Σκληρόν νὰ κάμῃ καμιά παραβολὴν ἐκτιμητικὴν μὲ τὸν Εὐρωπαϊκόν, διότι θὰ ἐπρόκειτο γιὰ δύο πολιτισμούς ἀνόμοιους, μὴ ἔχοντας τίποτε τὸ κοινόν, καὶ μεταξὺ σούς ὁποίους κανεὶς δὲν θὰ εἶχε δικαίωμα νὰ φανερώσῃ ἄλλη προτίμησις. Ἐξὸν ἀπὸ προτίμησις ἰδιοσυγγρασίας. Κριτήριον μεταξὺ δύο διαφόρων πολιτισμῶν δὲν ὑπάρχει γιὰτί, ὅπως ἐξηγήθηκε παραπάνω δὲν ὑφίσταται πολιτισμὸς ἀπόλυτος. Φανερὰ ἐν τοῦ-

τοὺς ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶνε ὑποδεέστερος ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκόν. Ἄλλ' αὐτὸ συμβαίνει μονάχα διότι ὁ σύγχρονος ἑλληνικὸς πολιτισμὸς εἶνε ἀπλή μίμηση τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ. Καὶ κάθε μίμηση δηλώνει στάση ὑποδεέστερη. Ὅλοι ὅσοι ἔρχονται σὲ ἐπικοινωνία μὲ τὴν Εὐρώπῃ προσπαθοῦν τὴ μίμηση αὐτὴ νὰ τὴν κάνουν πληρέστερη, τελειότερη, ὁμοιότερη μὲ τὸ πρωτότυπο, ἕως τὴν τελικὴ ἀφομοίωση.

Καὶ ἕως τὴν τελικὴν αὐτὴ ἀφομοίωση, ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς θὰ μένει ὑποχρεωτικᾶ ὑποδεέστερος ἀπὸ τὸν Εὐρωπαϊκόν. Μόνον ὅταν θὰ φτάσει ἡ στιγμή τῆς δημιουργίας καὶ γιὰ τοὺς Ἕλληνας, ὅταν θὰ φύγουμε ἀπὸ τὸ στάδιο τῆς μίμησης καὶ θὰ ἔλθουμε στὸ στάδιο τῆς αὐθυπαρξίας, δηλαδὴ τῆς ἀνομοιότητας, ὅταν τέλος πάντων ὁ πολιτισμὸς μας γίνῃ διάφορος ἀπὸ τὸν εὐρωπαϊκόν, καὶ ξεφύγῃ ἀπὸ τὸ κοινὸ μέτρο, τὸ κοινὸ κριτήριον ποὺ τὸν δένει σήμερα πρὸς τὸν Εὐρωπαϊκόν, τότε μονάχα θὰ μιλοῦμε ὑπερήφανα γιὰ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμό, ὅχι ὡς ἀνώτερον ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀλλὰ ὡς διάφορον καὶ αὐτάρκη. Ἐκτὸς πᾶ ἐάν ὁ ἑλληνικὸς διάφορος πολιτισμὸς ποὺ ἴσως δημιουργήσουμε προκαλέσει τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴ στάση τῆς μίμησης στὶς ἄλλες φυλές, ὅποτε θὰ μᾶς δοθῇ τὸ δικαίωμα νὰ τὸν θεωροῦμε ἀνώτερον, ἀνώτατον.

Καὶ τὰ μὲν «ΓΡΑΜΜΑΤΑ» στὸ καλλιτεχνικὸν ἐπίπεδο, στὸ ἐπίπεδο τῆς ποιητικῆς γνώσης καὶ ἀλήθειας, φιλοδοξοῦν νὰ ἀναδείξουν στίς σελίδες τοὺς μὲν τοὺς τεχνίτες ἐκείνους, ποὺ μὲ πρωτότυπὴ ἀτομικότητα θὰ μᾶς μεταδώσουν τὴν συγκίνησιν αὐτῶν, καὶ τὰ καλλιτεχνικά αὐτῶν εὐρήματα. Ἔτσι συντελοῦν εἰς τὴν ἀνάδειξιν τοῦ ἰδανικοῦ ἑλληνικοῦ Πολιτισμοῦ. Ὁ κ. Σκληρὸς καὶ οἱ ἄλλοι ἐπιστήμονες, ἃς ἐκτελοῦν ὅμοιαν ἀποστολὴν στὴν Ἐπιστήμην αὐτῶν. Ἄς μὴν κατατρίβουν ὅλο τὸ ζῆλον αὐτῶν στὴ δουλικὴ ἀντιγραφὴ τῶν Εὐρωπαϊκῶν οὐτοπιῶν μονάχα. Καὶ πρὸ πάντων, σκουνητιμένοι ἀπὸ θεολογικὸν ἀταβισμόν, ἃς μὴ ζητοῦν μὲ ἀσύστατες ἐπεμβάσεις νὰ ἐξευτελίσουν ἕνα τρόπο ζωῆς τὸν ὁποῖον ἴσως νομίζουν πᾶς ἡ ἐπιστημονικὴ αὐτῶν ἀποκλειστικότης τοὺς ἐπιβάλλει νὰ περιφρονοῦν, μὰ ποὺ βρίσκεται ἀπὸ αἰῶνες τώρα σὲ ἰσότητι μὲ κάθε ἐπιστήμην θέσης.